

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.432:637.1

Молокопереробна промисловість України як системоформуюча складова національної економіки

Антощенкова В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та маркетингу
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

У статті йдеться про функціонування молокопереробної промисловості України, як системоформуючої складової національної економіки. Проаналізовано кризові явища та тенденції, окреслено пріоритетні завдання подальшого розвитку молокопродуктового сектору, в тому числі і молочного скотарства. Сформовано рейтинг найбільших виробників молочної та молоковмісної продукції в Україні.

Ключові слова: молокопереробна промисловість, молочне скотарство, молочна продукція, внутрішній ринок, рейтинг.

Антощенкова В.В. МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ КАК СИСТЕМО-ОБРАЗУЮЩАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье идёт речь о функционировании молокоперерабатывающей промышленности Украины, как системообразующей составляющей национальной экономики. Проанализированы кризисные явления и тенденции, определены приоритетные задачи дальнейшего развития молокопродуктового сектора, в том числе и молочного скотоводства. Сформирован рейтинг крупнейших производителей молочной и молочкосодержащих продукции в Украине.

Ключевые слова: молокоперерабатывающая промышленность, молочное скотоводство, молочная продукция, внутренний рынок, рейтинг.

Antoshchenkova V.V. THE UKRAINE MILK PROCESSING INDUSTRY AS THE SYSTEM-FORMING COMPONENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The article deals with the functioning of the Ukrainian milk-processing industry as a system-forming component of the national economy. Crisis phenomena and trends are analyzed, priority tasks for the further development of the dairy products of the sector, including dairy cattle breeding, are determined. The rating of the largest producers of dairy and milk products in Ukraine was formed.

Keywords: milk processing industry, dairy cattle, dairy products, domestic market, rating.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Негативні кризові тенденції, які спостерігаються в сільському господарстві наклали свій відбиток і на розвиток харчової промисловості, зокрема і молокопереробної. Україна входить до двадцятки найбільших виробників молока в світі. Однак з кожним роком наша країна втрачає свій потенціал, як країни виробника та експортера і поступово перетворюється в імпортера молочної продукції. Харчова промисловість України, як системоформуюча складова національної економіки повинна в повній мірі забезпечувати внутрішній ринок продуктами харчування відповідної якості. Однак по мірі своєї залежності від сільськогосподарського виробництва залежить ефективно та безперебійне функці-

онування переробних підприємств та повне завантаження їх виробничих потужностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало наукових праць та досліджень так чи інакше охоплюють проблематику ефективного функціонування промисловості України, особливо в контексті глобалізаційних світових процесів. Уваги заслуговують праці не лише окремих науковців. В останні роки активізувалась робота спеціалізованих сайтів, медіа проектів, які проводять чітку аналітику на високому експертному рівні. Варто відмітити праці Давидюк Ю.В. [2], Пономаренко А.С. [5], Гуменюк Г.Д. [6], Ємцева В.І. [7].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження стану молокопереробної промисловості України.

Виклад основного матеріалу. За останні роки в Україні внутрішній попит на молочну продукцію зменшився і ця негативна тенденція пояснюється багатьма факторами, в тому числі і зниженням купівельної спроможності населення. Починаючи з 2014 року українські молокопереробники втратили сталі ринки збуту і в умовах політичної та економічної нестабільності вимушені були майже кардинально переорієнтувати галузь та виробництво.

Молокопереробна галузь відноситься до молочної харчової промисловості. У молочній промисловості розрізняють: маслوبيйну, сироварну, молокопереробну й молочну галузі. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин, молочна промисловість є однією із провідних в структурі харчової індустрії України.

За період 1990-2017 років діяльність молокопереробних підприємств визначається рядом кризових тенденцій, пов'язаних, насамперед, із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію при одночасному зниженні платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів. Варто відзначити, що чисельність корів в Україні за 2017 рік зменшилася майже на 60 тис. голів – до 2,108 млн. При цьому з 1990 року фіксується катастрофічне зниження чисельності ВРХ, в тому числі і дійних корів. Виробництво молока в Україні в 2017 році також наблизилось до історичного критичного мінімуму. За роки незалежності обсяги виробництва молока скоротились більш ніж в 2 рази – з 22,5 млн т до 10,3 млн т. Так в 1990 році на одного українця було вироблено 472,3 кг молока, а в 2017 році всього 242 кг, і це при тому, що населення України за відповідний період скоротилось майже на 10 млн. Однак варто відмітити позитивну тенденцію

зростання продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах (6025 кг/голову в 2017 році) [1].

Відповідно до специфіки, саме молокопереробна галузь (її стан, динаміка функціонування) знаходиться під суттєвим впливом факторів зовнішнього середовища, а особливо макросередовища, яке формується на рівні окремої країни і пов'язано зі зміною політики як внутрішньої, так і зовнішньої, законодавства, економічної ситуації тощо [2, с. 80].

Пік виробництва молочної продукції в Україні припадав на 1990 р., коли за період з 1980 по 1990 р. УРСР збільшила на 39,2 % виробництво продукції з незбираного молока, на 33,6 % – виробництво тваринного масла, на 22,7% – виробництво жирних сирів, що в свою чергу збільшило і рівень виробництва цих продуктів на 1 особу (табл. 1).

Станом на 1980 р. найбільші потужності молокопереробної галузі, або точніше виробництва молочної продукції в перерахунку на молоко, були зосереджені в Донецькій (7,5 %), Київській (7,5 %), Дніпропетровській (6,7 %), Харківській (5,8 %), Одеській (5,4 %), Чернігівській (5,0 %). Незначні потужності зосереджені в західних областях. Найбільшу питому вагу у виробництві цільномолочної продукції займала Донецька область – 13,7 %, Київська – 10,5 %, Харківська – 7,4 %, Запорізька області – 6,9 %. Чернігівська область у виробництві вершкового масла була лідером з показником на рівні 7,1 % [3, с. 32].

На початку 90-рр. ХХ ст. в Україні внаслідок того, що імпорт молочної продукції не був розвиненим, на внутрішньому ринку утворився дефіцит молокопродуктів. Після кризи 1998 р. внаслідок знецінення української гривні розпочався період відновлення зростання в агропромисловому секторі. Тимчасове зупинення поставок по імпорту сприяло

Таблиця 1

Виробництво основних груп молочних продуктів в Україні в 1980, 1985, 1990 рр.

Продукція	Обсяги виробництва продукції по роках, тис. т			1990 р. у % до 1980 р.
	1980 р.	1985 р.	1990 р.	
Продукція з незбираного молока (в перерахунку на молоко)	4620,2	5687	6432	139,2
у т.ч. на одну особу, кг	92,2	111,5	123,9	134,3
Тваринне масло	332,4	390	444,0	133,6
у т.ч. на одну особу, кг	6,6	7,7	8,6	130,3
Жирні сири	149,9	150,5	184,0	122,7
у т.ч. на одну особу, кг	3,0	3,0	3,5	116,7

Джерело: розраховано автором за даними джерела [3]

зростанню попиту на вітчизняне молоко на внутрішньому ринку й розвитку виробництва в молочному секторі.

Основні тенденції, якими можна коротко охарактеризувати молокопереробну промисловість станом на 2017 р. наступні: виробництво молока та молочної продукції на одну особу скоротилось на 49 %, порівняно з 1990 р., споживання молока та молочних продуктів на одну особу скоротилось на 40 %, що на 45% менше раціональної норми споживання молока.

Найголовніша проблема, яка на сьогодні турбує молокопереробників – це сировина в необхідних для забезпечення виробничих потужностей об'ємах. А отже, формування сировинних зон для молокопереробних підприємств – це завдання номер один. Регіонально-сировинна база молокопереробної промисловості наближена та розвивається переважно до районів основної переробки: Київська, Харківська, Дніпропетровська, Вінницька, Чернігівська, Полтавська, Житомирська, Хмельницька області. Так, географія виробництва, переробки і концентрації виробничих потужностей за останні роки набула чіткого визначення. З шести областей України на переробні підприємства надійшло більше 250 тис. т молока, і на їх частку в загальному обсязі поставок припадає 56%. Лідерами, як з виробництва так і постачання молока є Вінницька область (близько 700 тис. т), Полтавська область (482 тис. т), Київська область (360 тис. т). Однак, якщо у Вінницькому регіоні поставки молока на переробку в минулому році зросли на 13%, то на Київщині, навпаки, знизилися на 14%, а в Полтавській області практично не змінилися. В інших областях коливання ще значніше. Наприклад, у Львівській приріст надходження молока склав 42%, у Волинській – взагалі 89%. У той же час, в Запорізькій області, Одеській та Херсонській областях спостерігається зниження обсягів виробництва молока.

У 2017 році переробники закупили 3,93 млн т молока, в тому числі у сільськогосподарських підприємств 68% молока (2,69 млн т, приріст 7%), а у населення – всього 32% (1,24 млн тонн, приріст всього 3,5%). А отже спостерігається позитивна тенденція до зростання частки молока автоматизованого доїння в загальних обсягах переробки.

Найбільшою перепоною, що стримує експорт української молочної продукції в країні ЄС є низька якість вітчизняної молочної сировини, переважна частина якої виробляється господарствами населення, в яких застосо-

вується ручне доїння, відсутні технології зі швидкого охолодження молока, що негативно позначається на його якості [4, с. 175].

Потрібно зауважити, що українська молочна промисловість працює у трьох основних напрямках діяльності: виробництво цільномолочної продукції, виробництво сирів та виробництво масла (а також сухого молока й казеїну). Найбільш ємним в сировинному вимірі є виробництво сиру і масла, але найважливішим вважається виробництво цільномолочної продукції, оскільки це є продукти першої необхідності в споживчому кошику. Вироблена вітчизняна цільномолочна продукція майже повністю використовується для внутрішніх продажів. Істотна частина сирів, масла й сухого молока йде на експорт.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу в сучасних умовах є активізація експортної діяльності. Тим більш, що ситуація на світовому ринку молока характеризується зростанням обсягів споживання молока та молочних продуктів, перш за все в країнах з великою чисельністю населення, враховуючи підвищення рівня життя громадян (наприклад Китай, Індія) [5, с. 75].

Розмір споживання молочної продукції в середньому на душу населення в Україні встановлено «Нормами фізіологічних потреб в основних харчових речовинах та енергії населення України», складають 380 кг/рік (в перерахунку на молоко). За рік людина повинна споживати 60 кг молока обробленого рідкого, 5 кг масла, 10 кг сиру м'якого, 3,6 кг сиру твердого, 5 кг сметани. На сьогодні ж виробництво основних молочних продуктів переробною галуззю України, у розрахунку на одного пересічного жителя України далеке від норм споживання. Так, у 2017 р., на одного середньостатистичного українця вироблено 22,6 кг молока обробленого рідкого, 2,4 кг масла, 1,6 кг кисломолочного та неферментованого сиру, 2,7 кг сиру твердого, 10 кг кисломолочних продуктів (табл. 2).

Нажаль дефіцит сировини (молока), стійка динаміка скорочення поголів'я корів, сезонне виробництво молока, низька якість молока; відсутність ефективних зв'язків між виробниками сировини і переробниками; значна частка імпорту деяких молочних продуктів; наявність потенціальних можливостей подальшого освоєння перспективних ринків [6, с. 20; 7, с. 78].

В табл. 3 наведено рейтинг найбільших виробників молочної та молокової продукції України за 2017 рік.

Таблиця 2

Виробництво основних груп молочних продуктів в Україні за 2011-2016 роки

Найменування продукції	Обсяг виробництва продукції по роках, тис. т						2016 р. у % до 2011 р.
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване), тис. т	894	912	972	1117	972	961	107,5
у т.ч. на одну особу, кг	19,6	20,1	22,6	26,1	22,7	22,6	115,3
Масло вершкове, тис. т	76,7	88,6	94,3	114	102	103	134,3
у т.ч. на одну особу, кг	1,7	2,0	2,2	2,7	2,4	2,4	141,2
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; включаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), тис. т	76,5	79	83,7	74,7	67,8	70,1	91,6
у т.ч. на одну особу, кг	1,7	1,7	1,9	1,7	1,6	1,6	94,1
Сири сичужні та плавлені, тис. т	178	168	165	130	124	113	63,5
у т.ч. на одну особу, кг	3,9	3,7	3,8	3,0	2,9	2,7	69,2
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, тис. т	474	489	522	473	426	426	89,9
у т.ч. на одну особу, кг	10,4	10,8	12,2	11,1	10,0	10,0	96,2

Джерело: розраховано автором за даними джерела [1]

Таблиця 3

Рейтинг найбільших виробників молочної та молокової продукції за 2017 рік

Місце	Назва	Частка ринку, %	Види продукції
1	Вінницький молочний завод «Рошен»	9,6	молоко сухе, молоко сухе знежирене, вершки сухі, масло вершкове, пастеризовані вершки, молоко згущене з додаванням цукру
2	Група компаній «ТЕРРА ФУД»	9,2	сир, вершкове масло, рослинно-вершкові суміші
3	Група компаній «Молочний альянс»	7,7	кисломолочна продукція, вершкове масло, сир
4	«Люстдорф»	5,2	продукція з незбираного молока, масло, вершки, сухе молоко
5	Данон Україна («Данон-Дніпро» та «Данон-Кремез»)	4,9	йогурти, молоко, сметана, сир, кефір, ряжанка та ін.
6	Група компаній «Альянс» (Андрушевський маслосирзавод)	4,5	масло, сир, суха молочно сироватка і сухе знежирене молоко
7	Компанія «Вімм-Білл-Данн Україна» (PepsiCo)	4,4	більш ніж 80 видів продукції
8	Компанія «Лакталіс Україна»	3,9	сир, сметана, сирові десерти та креми
9	Комбінат «Придніпровський»	2,9	продукція з незбираного молока; дитяче харчування
10	Компанія «Молокія» (ПрАТ «Тернопільський молокозавод»)	2,6	молоко, кефір, айран, йогурти, вершки, сметана, кисломолочний сир, масло

Джерело: сформовано автором за даними джерела [8]

Найбільшу частку в загальній закупівлі молока молокопереробним сектором (за підсумками останніх років) займають (табл. 3): Вінницький молочний завод «Рошен» з часткою ринку 9,6 %, Група компаній «ТЕРРА

ФУД» – (9,2%), Група компаній «Молочний альянс» (7,7%), «Люстдорф» (5,2%), Данон Україна («Данон-Дніпро» та «Данон-Кремез») – 4,9%, Група компаній «Альянс» (Андрушевський маслосирзавод) – 4,5%, Компанія

«Вімм-Білл-Данн Україна» (PepsiCo) – 4,4%, Компанія «Лакталіс Україна» (3,9%), Комбінат «Придніпровський» (2,9%), Компанія «Молокія» (ПрАТ «Тернопільський молокозавод») – 2,6%.

Нажаль на сьогодні буває думка, що наприклад європейська молочна продукція є більш якісною, ніж власна українська. І звичайно в цьому є частка правди. Новітні технології виробництва, дотримання стандартів, жорстка відповідальність за безпеку та якість продукції – ці чинники формують основу харчової промисловості країн ЄС. Однак ми забуваємо, що молочна продукція – це не просто продукт харчування, який призначений для втомування голоду. Молоко та молочна продукція – це природні «ліки». Варто лише згадати скільки корисних незамінних вітамінів та мікроелементів міститься в молочних продуктах. А отже ми повинні розуміти і як споживачі

і як виробники, що при виробництві молочної продукції одним з найголовніших завдань є збереження корисності продукції.

Висновки. Наразі молокопереробна промисловість України знаходиться в стані невизначеності. Особливо в умовах, коли на законодавчому рівні молоко від господарств населення можуть заборонити закуповувати та реалізовувати. Звичайно в Україні можна відзначити той факт, що на молокопереробні підприємства з кожним роком зростає частка молока, яке надходить від сільськогосподарських підприємств. Однак все рівно, частка молока від господарств населення значна. Безумовно, без підвищення рівня купівельної спроможності населення, без підтримки функціонування аграрного сектору економіки (сировинної бази), без стабілізації економічного та політичного становища неможлива стабілізація молокопереробного сектора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний веб сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Давидюк Ю.В. Ретроспективний аналіз впливу факторів макросередовища на діяльність молокопереробних підприємств. Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія : Економічні науки. 2016. № 16. С. 77-80.
3. Молочная промышленность. Организация центровывоза молока в системе агропромышленного комплекса СССР. Обзорная информация по основным направлениям развития отрасли. М., 1980. 48 с.
4. Пономаренко А.С. Молочна галузь України: проблеми та перспективи розвитку. Молодий вчений. 2015. № 12(3). С. 169-175.
5. Антощенко В. В. Експортний потенціал молокопродуктового сектору України. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. Х.: ХНТУСГ, 2015. Вип. 162. С. 72-81.
6. Гуменюк Г.Д., Слива Ю.В. Стандарти на харчові продукти та їх гармонізація з міжнародними і європейськими вимогами. Наукові праці НУХТ. 2015. Т. 21, № 1. С. 15-21.
7. Ємцев В.І., Ємцева І.В. Напрями реформування молочного під комплексу АПК України в умовах його адаптації до вимог конкурентоформуючого середовища ринку ЄС. Наукові праці НУХТ. 2015. Т. 21, № 3. С. 72-82.
8. Latifundist.com. Головний сайт для агробізнесу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://latifundist.com/novosti/40293-ukraina-v-yanvare-aprele-2018-g-eksportirovala-542-tys-t-moloka>.

REFERENCES:

1. Oficijnyj veb sajt Derzhkomstatu Ukraïny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Davydjuk, Ju.V. (2016). Retrospektyvnyj analiz vplyvu faktoriv makrosередovyshha nadijal'nist' molokopererobnyh pidpryemstv [Retrospective analysis of the influence of macro factors on the activity of dairy processing enterprises]. Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogouniversytetu – Scientific visnyk Kherson State University. Economic science, No. 16. pp. 77-80. [in Ukrainian].
3. Molochnaja promyshlennost'. Organizacija centrovvyvoza moloka v sisteme agropromyshlennogo kompleksa SSSR. Obzornaja informacija po osnovnym napravlenijam razvitija otrasli. [Dairy industry. Organization of milk centric export in the system of the agro-industrial complex of the USSR. Overview information on the main directions of the industry development]. Moscow. p. 48. [in Russian].
4. Ponomarenko A.S. (2015). Molochna galuz' Ukraini: problemi ta perspektivi rozvitku [Dairy branch of Ukraine: problems and prospects of development]. Molodij vchenij – Young scientist. No.12 (3). pp.169-175. [in Ukrainian].
5. Antoshhenkova V. V. (2015). Eksportnyj potencial molokoproduktovogo sektoru Ukraïny [Export potential of the dairy product sector of Ukraine]. Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehničnogo universytetu sil'skogo

gospodarstva. Ekonomichni nauky. [Visnyk Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of agriculture. Economic science]. Kharkiv: KhNTUSH, issue 162, pp.72-81. [in Ukrainian].

6. Gumenjuk G.D. and Slyva Ju.V. (2015). Standarty na harchovi produkty ta i'h garmonizacija z mizhnarodnymy i jevropejs'kymy vymogamy [Standards for food products and their harmonization with international and European requirements]. Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij – Scientific works of the National University of Food Technologies, Vol. 21, No. 1, pp. 15–21. [in Ukrainian].

7. Jemcev V.I. and Jemceva, I.V. (2015). Naprjamy reformuvannja molochного pidkompleksu APK Ukrai'ny v umovah jogo adaptacii' do vymogo konkurento formujuhogo seredovyshha rynku JeS [Directions of milk reforming under the complex of agroindustrial complex of Ukraine in conditions of its adaptation to the requirements of the competitive environment of the EU market]. Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij – Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij – Scientific works of the National University of Food Technologies, Vol. 21, No. 3, pp. 72–82. [in Ukrainian].

7. Latifundist.com. Retrieved from [http:// https://latifundist.com/novosti/40293-ukraina-v-yanvare-aprele-2018-g-eksportirovala-542-tys-t-moloka](http://https://latifundist.com/novosti/40293-ukraina-v-yanvare-aprele-2018-g-eksportirovala-542-tys-t-moloka).